بەشێک لە ژیاننامەی ئەدەبیی ڕامبۆ.. یاخی..

بەدەستکارییەوە بۆ کوردی: شەماڵ محەمەد

لە ڕۆژێکی زستانی ساڵی 1882ز، لەسەر پاپۆڕێک لەمارسیلیایەوە دەگەڕایەوە بۆ بەندەری عەدەنی وڵاتی یەمەن، بازرگانێکی قاوەی فەرەنسی ناوی ئەلفرید باردێ بوو، دەستی بە وتوێژێک کرد لەگەڵ هاووڵاتییەکی وڵاتەکەی خۆی کە لەپاپۆڕەکەدا بینیوی، ڕۆژنامەنوسێکی لاو ناوی پۆڵ بورد بوو، کاتێک برادی قسەی دەکرد لەبارەی کارە بازرگانیەکەیەوە، کە لەعەدەن بونیادی نابوو، ناوی یەکێک لە کاربەرەکانی هێنا، "پیاوێکی باڵا بەرز، نیان و کەمدو،" وەک دواتر وەسفی کرد.

بۆ سەرسامیشی، پەرچەکرداری بۆرد شڵەژان بوو، ئەمەش بەهۆی ئەوەوە نەبوو، کە بەرێکەوتێکی سەیر لەهەمان ئەو قوتابخانەیەدا بوو، کەوا کاربەرەکەشی تێدا بوو، بەڵکو زیاتر بەهۆی ئەوەوەبوو، کە وەک چەندین کەس لە فەرەنسیەکان ئەوانەی بەبێ دابران لەپەیوەندیدا دەبن لەگەڵ ئەدەبی هاوچەرخدا، دەبوو ئەو لاوە ماوەیەک بوو مردبایە، بۆرد باسی بۆ برادی ورو گێژبوو کرد، کە پێش دوانزە ساڵ، ئەو بەکاربەرە کرو خامۆش بووەی لەپاریس دەرکەوتنێکی ئەدەبی " سەرسامکەرو زوود پەیدابووی" هێنایە ئاراوە، بەڵام هێندەی نەبرد دوای ماوەیەکی کورت وون بوو. هەتا ئەو ساتەوەختەش، پێش ئەوەی باردی یان هەر کەسێکی تری دەوروبەری بزانێت، ئەو پیاوە بازرگانێکی زیرەک بوو، کتێبگەلێکی شیکی لای خۆی هەڵگرتبوو.

ئەمڕۆ، چەندین کەس بەدۆزەرەوەی شیعری ئەوروپی هاوچەرخی دەزانن. ناوی ئەو پیاوە ئارەر رامبۆ بوو.

ئەوەی باردی لەبارەی رامبۆوە زانی لەو رۆژەدا هێشتا زۆربەی خەڵک لەبارەی رامبۆوە دەیزانن. لەلایەکەوە ژیاننامەیەکی ئەدەبی رۆشن و درەخشانی هەبوو، هەروەها تەمەن کورت بەشێوەیەکی سەرنجراکێش: هەموو کارە گرنگەکانی رامبۆ گریمانە دەکرێت زیاتر لەنێوان ساڵانی 1870، کە هێشتا تەمەنی نەگەیشتبووە شانزە ساڵان و ساڵی 1874دا نوسرابن. کاتێک کە لە بیست ساڵی نزیک بویەوە. لەلایەکی ترەوە، کۆچکردنێک لەئەدەبەوە هەبوو بەرەو ژیانی پەتیاریی و سەرهەڵگرتن کە دواجار گەیاندیە عەدەنی یەمەن و پاشان بۆ خۆرهەڵاتی ئەفریقا، کە لەوێ مایەوە هەتا ماوەیەکی کەم پێش مردنی، بازرگانی بە قاوەو پەرو بۆن و شتە بەنرخەکان و دواجاریش بەچەکەوە دەکرد، پاشان بەدرێژایی ئەو رۆژانە برێکی پێویست پارەی کۆکردەوە. ئەو ئاڵۆزیە گەورەی هەمیشە بەرۆکی خۆشەویستانی رامبۆی بەرنەدەداو دەیتۆقاندن بریتی بوو لە " کرداری وازهێنان لەنازناو،" وەک ئەوەی ئارەر میللەر لەلێکۆڵینەوەکەیدا باسی دەکات، گەلۆریی تارادەیەک،" رامبۆو سەردەمی بکوژان" (1946)، " کە بەراوردکردنی مرۆڤ دوچاری رارایی دەبێت.. بەتەقاندنی بۆمبی ئەتۆمی." ئەم بەراوردکردنە زیادەرۆیی تێداکراوە لەوانەیە رامبۆ رازی بکات، کە روون بوو ئەو دەیویست رابردوی شیعریی و ئەدەبی ببێتە هەڵم و نەمێنێت، کاتێک ئالفرد باردی، گەرایەوە دڵخۆش بوو بەدۆزینەوەکەی، توشی سەرسامیی هات بەوەی منالە بلیمەتەکەی پێشوو نایەوێت قسە بکات لەبارەی کارە ئەدەبیەکەیەوە، بەڵکو دەیبێزرێنێت وەک شتێکی " هیچ و پوچ، پێکەنیناوی، مایەی بێزارییە."

حاشاکردنی رامبۆ لەشیعر، بەهێز بوو هێندەی هەڵقوڵاندنی بەهرەکەی لەرابردودا، ئەوەش نمونەییە بۆ پیاوێک کە ژیان و کارەکانی پربوون لەدژیەکی توند، لاوێک بوو حەزی لەفێربوون بوو، لەقوتابخانەدا خەڵاتی بەدەستدەهێنا، هەر ئەویش بوو کە دەستەواژەی کوفری لەسەر دیوارەکان دەنوسی لەشارۆچکەکەیدا، مێرد منالێکی یاخی و سەرکەش بوو گاڵتەی بە نەریتەکانی شارە بچوکەکەی دەهات، هەر ئەویش بوو کە بە هەڵەداوان دەگەرایەوە بۆ کێڵگەکەی دایکی کاتێک توشی گرفتێکی سۆزداریی دەبوویەوە، ئەو بانگەشەکەری ئاژاوەگێریی بوو لە هۆنراوەیەکیدا داوای روخانی "ئیمپراتۆرەکان/سەرباز، داگیرکەران، گەل"، دەکات لەگەڵ ئەوەشدا زۆربەی ژیانی وەک سەرمایەدارێکی چالاک بەسەر برد لەئەفریقیای داگیرکراودا، ئەو شاعیرێک بوو هۆنراوەی گۆرانی فەرەنسی لە بابەتی فراوان و درێژی شیعری کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم رزگارکرد لەوەی کە وەک پۆل ڤالیری باسی دەکات " زمانی باو" و ئاسایی خەڵک، لەگەڵ ئەمەشدا هەر ئەو بوو لەزۆربەی کارە شۆرشگێرانەکەیدا، دانی ناوە بەخۆشەویستیدا بۆ " وێنە جۆشخواردوێکان... چیرۆکە ئەفسانەییەکان، کتێبی چیرۆکەکانی منالان، ئۆپێرا کۆنەکان، دەستەواژە دوبارە بووەکان و کێشە شیعریە ساناکان."

ئەم دژیەکیە دیارانەو هەستە دژیەکە نائاساییانە لەسەرسامیی و شڵەژان و تۆقیان کە رەنگە چیرۆکی رامبۆ بیانوروژێنێت، لە ناوەندی ئەو ئاڵۆزییە زۆردارەدایە کە خوێنەرانی فریواندوە هەر لە مارسیل برۆستەوە هەتا باتی سمیپ . ئەم چیرۆکە خەڵکی شەیدا کرد پێشوەخت، لەوکاتەدا کە تێیدا شاعیر کۆچی دوایی کرد ، لەساڵی 1891. (خۆی بەدەستەوەدا، کاتێک لەتەمەنی سی و حەوت ساڵیدا بوو ، بەنەخۆشی شێرپەنجە لەئەژنۆی راستیدا، دوای ئەوەی بۆ دواجار گەرایەوە بۆ کێڵگەکەی دایکی.) بەحوکمدانیش بەسەر شەپۆلی لێکۆڵینەوە رامبۆییەکاندا کە لەماوەی ئەم دەیەی دوایدا دەرکەوتن، نوێترینیشیان وەرگێرانێکی نوێیە بۆ "ئیشراقاتەکان"ی شاعیر لەلایەن شاعیری ئەمریکی جۆن ئەشبری و، گێرانەوەیەکی واقیعی کە ململانێ لەگەڵ ئەو پرسیارە گەورەیەدا دەکات: بۆچی رامبۆ وازی لەنوسین هێنا؟ ئەوا شتێک نییە ئاماژە بە نەمانی یاخیبوونەکە بکات.

ئارسەر رامبۆ لەمانگی تشرینی یەکەمی ساڵی 1854 لەشاری شارلفیل، لەنزیک سنوری بەلژیکی لەدایک بووە، باوکی ، فردریک، نەقیب بووە لە سوپاداو لەجەزائیر جەنگاوە، دایکیشی، فیتالی، ئافرەتێکی کێڵگەیی کاربەری زۆر جدیی و پارێزکار بووە، دەڵێن هەرگیز هیچ کەسێک نەیبینیوە پێبکەنێت، ئافرەتێکی سەرسەخت سـەرەرای کەم دەرەتانی و سنوداریی داهاتی ویستویەتی منالەکانی وەک بورژوازی بژین و تێکەڵ بە منالە هەژارەکان نەبن، بەڵام رامبۆ زۆر بەتوندی حەزی بە بەرەڵایی و سەرهەڵگرتن دەکرد. هاوسەرگیری ئەم دوانە کە بە بەدبەختی پێناسەکراوە رەنگە زیادەرۆیی تێدا کرابێت، ئەویش تەنها لەبەر یەک هۆ ئەویش ئەوەیە نەقیب رامبۆ بەدەگمەن لەشارفیل بوو، هەموو منالێک لەپێنج منالەکەیان دوای نۆ مانگ لە لەدایک بوونی ئەوەی پێش خۆی هاتۆتە دونیاوە لەو ماوە کورتەی ژیانیاندا پێکەوە. کاتێک ئارەر پێنج ساڵان بوو، باوکی رۆیشتەوە بۆ ئەوەی پەیوەندی بە یەکە سەربازیەکەیەوە بکاتەوەو هەرگیز نەگەرایەوە. یادی ئەو بەجێهێشتن و رۆیشتن بەردەوام لەیادی رامبۆدا بوو، زۆرجار باسی لە کامەرانیی ونبووی منالیی دەکرد، وا دیارە هەندێک جار بەشێوەیەکی راستەوخۆ ئاماژە بە قەیرانی خێزانەکەی بکات. فیتالی کاسۆلیکی راهات لەسەر ئەوەی خۆی ناو بنێت " بێوەژنەکەی رامبۆ" بەو ناوەوە ئیمزای دەکرد بەئیرادەو سوربوونێکی زۆرەوە خۆی تەرخانکرد بۆ فێرکردنی منالەکانی.

لەقوتابخانەدا، رامبۆ ئەستێرەیەکی ژیرو درەوشاوەبوو هەمیشە لەتاقیکردنەوەکاندا پلەی بەرزی بەدەستدەهێنا، پاش ماوەیەکی کورت لەگەشتنی بەتەمەنی پانزە ساڵان، " دوو هەتیوەکە. دیاریەکانی سەری ساڵی نوسی"، یەکەم هۆنراوەی بوو بڵاوکرایەوە کە تارادەیەک هۆنراوەیەکی پیاهەڵدانی و لۆژیکیی بوو- دوو منالٚ، لەبەیانی ساڵی نوێدا هەڵدەستن دەبینن دایکیان مـردوە- بەلام سەرقالبوونی تەواوەتی بە بیرۆکەکەوە بەدیار دەکەوێت، ئائامادەبوونی خۆشەویستی دایکانە، کە ئەوە لە شارەزاییەکی پێشوەخت گەشەکردووە سەرچاوە دەگرێت. وا دیارە رامبۆ بەهرەو بەرزخوازیە فیکریەکانی لەباوکیەوە بۆ ماوەتەوە، کە ئەو لەماوەی خزمەتکردنیدا لەباکوری ئەفریقا، وەرگێرانی پەروایزیی لەسەر قورئان دەنوسی و نوکتەی عەرەبی کـۆدەکـردەوە. رامبۆ، کە وادیـارە پارێزگاری لەدیدێکی رۆمانسی لەبارەی باوکیەوە کردوە لەوە فێری زمانی عەرەبی بوو ، کاتێک چوو بۆ ئەفریقیا بە نامە داوای دەکرد ئەو دەقانەی بۆ بنێرن ، بووە کەسێکی زمانزانی گەورە، شارەزا لەزمانی عەرەبیدا، هەروەها لەژمارەیەک لەشێوەزارە عەرەبیە ناوچەیەکانیشدا هێند شارەزا بوو بوو وانەی قورئانی بەمناڵانی ئەو شوێنانە دەوتەوە دەڵێن موسڵمان بووەو پاشان لەژێر کاریگەری خوشکەکەیدا بۆتەوە بە کاسۆلیکی. ئەو خەسلەتە کرداریە پتەو وەرسەی کە دایکی پێ دەناسرایەوە " تەنها کردەوەکانە کەوا حسابیان بۆ دەکرێت" بەجیاوازیی و هەستێکی توندەوە روبەروی ئەم دلگەرمییە عەقلیانە بویەوە. لەناو ئەم جیاوازیە فیترێەشدا لەنێوان هەردوو سروشتی دایک و باوکیدا، ئاستەنگە سەرچاوەو هۆکارەکانی ئەو بەسەردادانە نامۆیە ببینرێتەوە لەنێوان ئەدەب و بازرگانیدا.

شارەزاییەکی باشی لەزمانی عەرەبیدا پەیدا کردوە بەتایبەتی هەندێک شێوەزاری ناوچەیی و قورئانی بەباشی زانیوەو شارەزایی لەئاینی ئیسلامدا هەبووە دەڵێن موسلمان بووەو دواتر بوەتەوە بە کاسۆلیکی

ئارسەر رامبۆ

- ئارسەر رامبۆ لەمانگی تشرینی یەکەمی ساڵی 1854 لە شارفیل لەدایک بووە و لە 10تشرینی دووەمی ساڵی 1891دا کۆچی دوایی کردووە.
- باوکی نەقیب بووە لەسوپادا جارێکیان دەرواتەوە، بۆ ئەوەی پەیوەندی بەیەکە سەربازیەکەیەوە بکاتەوەو بۆ هەمیشە ناگەرێتەوەو دایکی خۆی ناو دەنێت بێوەژنەکەی رامبۆ و سەرسەرختانە کار دەکات بۆ ئەوەی منالەکانی پەروەردە بکات.
- لەتەمەنی شانزە سالاندا دەست بەنوسینی شیعر دەکات، نوسینە بەراییەکانی مۆرێکی توندوتیژیان پێوە دیارە.
- بنەمایەکی ئیستاتیکی گرتوەتەبەر و دەڵێت دەبێت شاعیر پەیامهێن بێت و خۆی رزگار بکات لە کۆتەکان- دیسپلینە کەسییەکان و، پاشانیش شاعیر دەبێت ئامرازێک بۆ دەنگی ئەبەدییەت.
- دواهەمین کارە شیعریەکانی کاتێک بووە کە تەمەنی نۆزدە ساڵی تێپەراندبوو ئیدی دوای ئەوە بۆ هەمیشە وازی لەشیعر هێنا.
- لەم تەمەنە بچوکە بەراییەوە گەیشتە لوتکەی بلیمەتی ئەدەبی.
- سەرماو سۆڵەی پاریسی بەجێهێشت و رووی کردە خۆرهەلات و سەردانی: حەبەشەو قاهیرەو ئەسکندەریەو عەدەن و هەندێک لەوڵاتانی کەنداوی کرد.
- لەخۆرهەلات و باکوری ئەفریقیادا سەرقاڵ بووە بەکاری کاربەری و بازرگانیکردن بە پەروو چەک و قاوەو...هتد
- شارەزاییەکی باشی لەزمانی عەرەبیدا پەیدا کردوە بەتایبەتی هەندێک شێوەزاری ناوچەیی و قورئانی بەباشی زانیوەو شارەزایی لەئاینی ئیسلامدا هەبووە دەڵێن موسلمان بووەو دواتر بوەتەوە بە کاسۆلیکی.
- لە ساڵی 1891دا لەمارسیلیا بەهۆی تووشبونی قاچی راستی بەشێرپەنجە و پاشان برینەوەی کۆچی دوایکرد.
- نازناوەکانی " شکسپیری بچوک" نەیزەک" فریشتەی دەربەدەر"صۆفی درندە" هەزەکاری ترسناک" شاعیری بێنەوا " یاخیی ئەورویی".
- کـارە ئەدەبیەکان " وەرزێـک لـەدۆزەخ" بەلەمی سەرمەست" ئیشراقات" "شاعیر لەهەڤدە ساڵیدا".

لەوتەکانی رامبۆ لەبارەی شیعرو کاری ئەدەبییەوە دەڵێت:

"دەبێت زمانێکی شیعریی نوێ بدۆزینەوە، پێویستە داوا لەشاعیران بکەین شتێکی تری نوێ بێنن، لەرووی فۆرم و هەم ناوەرۆکیشەوە، ئەویش لەبەرئەوەی ئەفراندنی نادیارەکان یان "دۆزینەوەی نادیارەکان" لێمان دەخوازێت شێوازێکی زمانەوانی نوێ بەکاربێنین" بەمانایەکی تر: هیچ ناوەرۆکێکی نوێ نییە بەبێ بوونی فۆرمێکی نوێ... ئەمەی لەتەمەنی هەڤدە ساڵاندا وتوە".

http://www.abyanboard.net
منتدى ابين